

ГЕРАЙМОВИЧ

Віолета Леонтіївна
vita_violeta@ukr.net

к.е.н, доцент кафедри,
Національний університет
біоресурсів і
природокористування України

ГУМЕНЮК

Ірина Леонтіївна
vons-irina@ukr.net

к.е.н, завідувач кафедри,
Подільський спеціальний навчально-
реабілітаційний соціально-
економічний коледж

ГОДНЮК

Ірина Валентинівна
kapelka287@gmail.com

к.е.н, доцент, Подільський
спеціальний навчально-
реабілітаційний соціально-
економічний коледж

УДК 338.2:504

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПЕРЕХОДУ ДО "ЗЕЛЕНОЇ" ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ**ECOLOGICAL ASPECTS OF THE TRANSITION TO THE "GREEN" ECONOMY IN UKRAINE**

За даними моніторингу стану навколишнього природного середовища та статистичної звітності підприємств кожна область має змогу виділити ті екологічні проблеми які набули найбільшого загострення в регіоні. Аналіз інформації екологічних паспортів дозволив згрупувати екологічні проблеми в блоки із визначенням регіонів з найбільшою екологічною загрозою. Частковим вирішенням глобальної екологічної кризи запропонована реструктуризація економіки, а саме вектор на перспективність залучення інвестицій в «зелені» сектори економіки, які будуть спонукати бізнес шукати нові джерела зростання.

* * *

За даними моніторингу стану навколишнього природного середовища та статистичної звітності підприємств кожна область має змогу виділити ті екологічні проблеми які набули найбільшого загострення в регіоні. Аналіз інформації екологічних паспортів дозволив згрупувати екологічні проблеми в блоки із визначенням регіонів з найбільшою екологічною загрозою. Частковим вирішенням глобальної екологічної кризи запропонована реструктуризація економіки, а саме вектор на перспективність залучення інвестицій в «зелені» сектори економіки, які будуть спонукати бізнес шукати нові джерела зростання.

* * *

Today Ukraine along with the world suffers profound environmental crisis and belongs in this respect to the range of the most problematic countries of Europe. This is a consequence of the extremely high level of concentration of industrial and agricultural production complexes, not environmentally oriented policy of government structures, as well as the world's largest man-made accident at the Chernobyl nuclear power plant.

We found ourselves in front of the inevitable life choice: either to continue the path of the depletion and pollution of natural resources, or select a new vector of development, which would meet our pending necessities and would consider the interests of our descendants as well. Basing on the natural environment monitoring and enterprises statistical reporting data each region has the opportunity to select those environmental problems that have the greatest worsening in the region. Ecological passports information analysis allowed to group environmental problems in blocks with determination of regions. On the basis of the statistical data the environmental situation monitoring is conducted in the regions of Ukraine. The causes of ecological crisis in Ukraine are discovered. A partial solution to the global environmental crisis by way of economy restructuring is proposed. Namely the vector towards the prospects of investment in «green» sectors of the economy that will encourage business to look for new sources of growth. The «green» economy is a practical mechanism for the implementation of the sustainable development strategy, which involves reducing the negative environmental impact through the formation of new «green» industries and «greening» of the existing ones; fair distribution of natural wealth between nations, generations, sexes; the transformation of the economic system of accounting and taxes, taking into account the value of natural capital.

Ключові слова: «зелена» економіка, сталий розвиток, екологія, екологічна ситуація, проблема

Ключевые слова: «зеленая» экономика, устойчивое развитие, экология, экологическая ситуация, проблема

Keywords: green economy, sustainable development, ecology, ecological situation, the problem

ВСТУП

Значний прогрес у підвищенні матеріального добробуту був здобутий ціною погіршення стану природного середовища. В умовах глобалізації світової економіки зростає рівень вичерпності природних ресурсів. Потреби в ресурсах значно перевищують обсяги і швидкості їх природного поповнення. У результаті неминуче настає виснаження природних запасів, що призводить до дефіциту ресурсів, забруднення води і повітря, нестачі прісної води та ін. Зміна нинішньої економічної моделі призведе до покращення екологічної ситуації та зробить можливим сталий розвиток.

Зважаючи на це, є актуальним пошук нових шляхів розвитку, які б дали змогу відновити природне середовище та одночасно забезпечували добробут населення. Одним з результатів такого пошуку, завдяки підтримці міжнародних організацій та національних урядів стала концепція «зеленої» економіки. Вивченню особливостей розвитку концепції «зеленої» економіки та факторів, які їх спричиняють присвячені праці таких вчених, як Марчук Л.П. [2], Потапенко В.Г. [4], Степаненко-Липовик Б.В. [5].

МЕТА СТАТТІ

Необхідним є розвиток наукових засад досліджен-

ня «зеленої» економіки у контексті сталого розвитку, та обґрунтування причин її вивчення, підвищення обізнаності громадськості та структурування знань щодо екологічної та економічної ситуації в Україні, поняття «зеленої» економіки та еколого-економічних аспектів переходу до неї в умовах зміни клімату.

МЕТОДИ РОБОТИ

Робота побудована на аналізі публічних статистичних даних щодо базових екологічних індикаторів, оприлюднених Державною службою статистики України, Міністерством екології та природних ресурсів України, статистичних даних Європейської Комісії. Наукова розвідка також передбачала вивчення документів, в яких окреслено різнопланові аспекти моніторингу екологічної безпеки регіонів України.

РЕЗУЛЬТАТИ

При загальній спрямованості державної стратегії переходу на засади сталого розвитку особливої актуальності набуває управління охороною довкілля, раціональним використанням природних ресурсів та безпекою життєдіяльності людини, його значущість зростає в умовах децентралізації управління та підвищення ролі соціально-економічного розвитку регіонів.

Але в останні роки погіршення стану навколишнього природного середовища стало реально впливати на якість життя населення, лімітувати можливості соціального й економічного розвитку великих промислових регіонів і міст. Антропогенне та техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу та продовжує зростати. Близько 15 % території України з населенням понад 10 млн. перебуває у критичному екологічному стані.

Екологічні проблеми областей України тісно пов'язані з регіональною виробничою структурою і обумовлені наявністю у регіоні потужних підприємств-забруднювачів.

Узагальнено можна виділити наступні групи екологічних проблем:

- забруднення атмосферного повітря стаціонарними та пересувними джерелами;
- забруднення поверхневих та підземних вод, порушення річкового режиму;

- зміна структури земельних ресурсів, розвиток деградаційних процесів, зниження родючості ґрунтів та їх забруднення небезпечними речовинами;
- скорочення біорізноманіття;
- загибель лісових насаджень;
- прогресуюче накопичення відходів й відповідний негативний вплив від них.

В цілому екологічні проблеми регіонів доцільно поділити на два типи:

1. Загальні для всіх областей (можуть мати більший чи менший ступінь прояву). До таких проблем віднесено: забруднення атмосферного повітря, підземних й поверхневих вод, накопичення відходів тощо. У першу чергу такі проблеми пов'язані з:

- нерозвиненістю інфраструктури природоохоронного призначення. Це, зокрема, стосуються очисних споруд стічних вод (їх відсутність або експлуатація понад передбачений експлуатаційний строк), об'єктів інфраструктури сфери пов'язаних з відходами очисного обладнання викидів в атмосферне повітря тощо.

- наявністю промислових об'єктів на території регіонів та пов'язаних із ними навантаженням на довкілля.

2. Специфічні для конкретних регіонів. Вони, як правило, пов'язані з особливостями економічної діяльності у регіонів (зокрема домінування певних галузей промисловості), природними особливостями території (наприклад, появи екзогенних геологічних процесів), а також наявністю у минулому аварій техногенного характеру, наслідки яких й досі залишаються відчутними для довкілля та людини. Екологічні проблеми часто пов'язані з недостатньою увагою до впровадження природоохоронних заходів, особливо превентивного, а не ліквідаційного характеру.

За даними моніторингу за станом навколишнього природного середовища та статистичної звітності підприємств кожна область має змогу виділити ті екологічні проблеми які набули найбільшого загострення в регіоні (зазвичай вони зазначаються у екологічних паспортах). Аналіз інформації екологічних паспортів дозволив згрупувати екологічні проблеми в блоки із визначенням регіонів (табл. 1).

Таблиця 1

Домінантні екологічні проблеми [узагальнено авторами [3]]

Екологічні проблеми	Області
Забруднення атмосферного повітря стаціонарними джерелами	Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Запорізька, Івано-Франківська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернігівська області та м. Київ
Забруднення поверхневих вод та підземних вод, порушення річкового режиму	Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області та м. Київ
Зміна структури земельних ресурсів, розвиток деградаційних процесів, зниження родючості ґрунтів та їх забруднення небезпечними речовинами	Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Чернівецькі області

Забруднення атмосферного повітря за ступенем хімічної небезпеки для людини посідає перше місце і здійснює значний негативний вплив на всі компоненти довкілля. За даними наукових досліджень, внесок забруднень атмосферного повітря складає від 80 до 90 % від сумарного канцерогенного та не канцерогенного, пов'язаних зі впливом забруднень інших об'єктів навколишнього середовища. Проблема постала найбільш гостра як в Україні в цілому, так в її регіонах. Зокрема це стосується Донецької, Дніпропетровської, Луганської, Харківської, Запорізької, Київської, Львівської, Івано-Франківської, Вінницької областей та м. Києва, про що свідчать фактичні показники забруднення. Основними забруднювачами виступають підприємства Донецької, Дніпропетровської і Луганської областей. В сукупності вони формують 50,1 % загального обсягу викидів в атмосферне повітря в Україні від стаціонарних та пересувних джерел. Значною мірою екологічні проблеми забруднення атмосферного повітря областей формуються за рахунок населених пунктів – найбільших забруднювачів регіону. Рівень їх забруднення залишається стабільно високим незважаючи на певний спад виробництва. За даними державної служби статистики України у 2016 р. викиди забруднюючих речовин, атмосферне повітря здійснювали 8 434 підприємства, найбільша кількість яких була сконцентрована у Донецько-Придніпровському регіоні держави, зокрема Донецькій (10,9 % загальної кількості підприємств), Луганській (6,7 %), Дніпропетровській (5,5 %) областях.

Забруднення поверхневих та підземних вод на відміну від інших екологічних проблем характеризується певною специфікою. Разом зі стічними водами, а також і поверхневим стоком з річкових водозборів надходить велика кількість забруднень. Основними причинами забруднення поверхневих вод є скид комунально-побутових і промислових стічних вод безпосередньо у водні об'єкти та через систему міської каналізації: надходження до водних об'єктів забруднюючих речовин у процесі поверхневого стоку води з забудованих територій та сільгоспугідь, а також ерозія ґрунтів на водозабірній площі.

Про можливе забруднення поверхневих об'єктів речовинами, що надходять зі стічним водами, свідчить показник скидання забруднених зворотних вод. За цим показником до найбільш вразливих віднесено Донецьку, Дніпропетровську, Запорізьку, Київську, Харківську області.

Моніторинг якості води поверхневих водойм свідчить про те, що незважаючи на значний спад промислового виробництва за останні роки та у зв'язку з цим зменшення скиду у водойми стічних вод, у країні має місце тенденція до погіршення екологічного стану водойм I та II категорії як за санітарно-хімічними, так і за санітарно-біологічними показниками.

До основних проблем областей пов'язаних із земельними ресурсами віднесено зміни у структурі земельного фонду, значну розораність земель, забруднення ґрунтів та прояви інших негативних процесів (ерозія, засолення ґрунтів тощо). Розораність земель в Україні досягла 81 %, тобто 57 % всієї території. До одного з основних антропогенних показників ступеню впливу на земельні ресурси віднесено сільськогоспо-

дарську освоєність. Сільськогосподарська освоєність земель в Україні перевищує екологічно обгрунтовані норми. Розораність території США становить 15,8 %, а сільськогосподарських угідь – 35,9 %; розораність території Великої Британії, Франції, ФРН – від 28 до 32 %, де частка ріллі рівна від 40 до 58 %.

До основних проблем, що стосуються лісових ресурсів доцільно віднести загибель лісових насаджень та несанкціоноване вирубування лісів. Загибель лісових насаджень відбувається внаслідок лісових пожеж, хвороб лісу, несприятливих погодних умов та пошкоджень лісовими мурахами. Несанкціоноване вирубування – внаслідок недостатнього контролю з боку місцевої влади та контролюючих органів за дотриманням природоохоронного законодавства, не ефективною системи штрафних санкцій за зазначені порушення. В цілому проблема лісових ресурсів має чітко виражений регіональний прояв.

Торкаючись питання відходів, визначено що найбільш несприятливим за цим показником регіонами є Дніпропетровська, Донецька, Кіровоградська й Луганська області. Сукупний обсяг утворення відходів у цих областях у 2016 р. склав 92 % загального обсягу утворення відходів I-IV класів небезпеки України. Однак, питання впливу відходів на довкілля полягає на стільки у обсягах їх відтворення, скільки у їх накопиченні. Внаслідок відсутності в країні розвинутої інфраструктури поводження з відходами та над уповільненому запровадженні ресурсозберігаючих технологій накопичення відходів набуває прогресуючого характеру

В Україні спостерігаються суттєві регіональні відмінності екологічного навантаження та екологічної безпеки територій, що обумовлено тією системою природокористування, що склалась на сучасному етапі у країні, та господарської діяльності. Поняття екологічної безпеки є комплексним та відображає наслідки здійснюваного антропогенного навантаження на окремі компоненти довкілля й ступінь впливу на них. Із зростанням потреб суспільства збільшується навантаження на навколишнє природне середовище. Однак, рівень техніко-технологічного розвитку та підходи до управління використання природних ресурсів на державному рівні, можуть суттєво впливати на зменшення відповідного навантаження при одночасному економічному зростанню в країні.

Надзвичайно високий рівень концентрації промислових і сільськогосподарських комплексів, екологічно не обгрунтована політика урядових структур, а також найбільша у світі техногенна аварія на Чорнобильській АЕС стали причинами глибокої екологічної кризи в Україні та приналежності до найнеблагополучніших країн Європи. За ступенем забруднення та деградації довкілля Україна посідає одне із перших місць у пострадянському суспільстві – при питомій вазі території держави – 2,7 %, викиди шкідливих речовин до атмосфери досягають – 18 %, скидання стічних вод у поверхневі водойми – 12 %, щорічне складування відходів – 19 % від у недалекому минулому загальносоюзних показників.

Частковим вирішенням глобальної екологічної кризи є реструктуризації економіки, а саме вектор на перспективність залучення інвестицій у «зелені» сек-

тори економіки, які будуть спонукати бізнес шукати нові джерела зростання.

«Зеленою» є така економіка, яка призводить до підвищення добробуту людей та зміцнення соціальної справедливості при одночасному істотному зниженні ризиків для навколишнього середовища та дефіциту екологічних ресурсів.

Зменшення негативного впливу на довкілля через формування нових «зелених» галузей та «озеленення» вже існуючих, справедливий розподіл природних багатств між народами, поколіннями, статями, трансформація системи економічного обліку та податків з врахуванням цінності природного капіталу є практичним механізмом реалізації цілей «зеленої» економіки та сталого розвитку. Саме «зелена» економіка є механізмом забезпечення сталого розвитку. Сьогодні зростає цінність природного капіталу, трансформуються методики розрахунків економічних індексів країн, секторів економіки, підприємств з врахуванням соціальних та екологічних параметрів. А розвиток «зеленого» бізнесу відбувається наростаючими темпами, особливо в США та ЄС, а ці сектори економіки стають найбільш привабливими для інвестицій капіталів та технологій.

Зменшення або усунення екологічно шкідливих субсидій, використання ринкових стимулів, вдосконалення регулювання, переходу до «зелених» державних закупівель, а також стимулювання інвестицій дозволить змінити сьогоднішню економічну модель. Річний обіг «зеленої» економіки в ЄС складає більше 300 млрд. євро, що дорівнює 2,5 % ВВП. Кількість зайнятих близько 3,4 мільйонів осіб, тобто 1,5 % усіх працевлаштованих. Чверть всіх інвестицій спрямовуються саме в чисті технології. Вітроенергетика дає максимальний приріст інвестицій порівняно із іншими галузями економіки ЄС за останні роки.

Перехід до такої економіки можна забезпечити щорічними вкладеннями в розмірі 2 % світового ВВП (приблизно 1,3 млрд. дол.) протягом 2012-2050 рр. [9-11]. Стратегічними пріоритетами розвитку «зеленої» економіки в Україні є створення нормативно-правової бази, гармонізованої із стандартами ЄС, сприятливої для екологічної трансформації господарства; створення інвестиційно привабливих умов ведення бізнесу для притоку інвестицій та «зелених» технологій; поширення інформації про привабливість «зеленої» економіки у середовищі інвесторів та менеджерів; формування внутрішнього ринку екологічно свідомих споживачів.

Список використаних джерел

1. Богач Л.В. Основні положення та напрями реалізації стратегії раціонального землекористування в аграрних формуваннях. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Економіка, аграрний менеджмент, бізнес», 2014. Вип. 200. Ч. 4. с. 23-30.
2. Мусіна Л.А., Кваша Т.К. Доповідь про зелену трансформацію в Україні на основі показників зеленого зростання. ОЕСР. EaP GREEN, 2017. 59 с.
3. Марчук Л.П. "Зелена" економіка: суперечності та перспективи розвитку. Вісн. аграр. науки Причорномор'я. 2014. Вип. 1. 34-41с.
4. Офіційний сайт Міністерства екології та

природних ресурсів України. URL: <https://menr.gov.ua/content/ekologichni-pasporti-regioniv.html>.

5. Потапенко В.Г. Трансформація використання природно-ресурсної сфери України на засадах «зеленої» економіки: монографія. Суми. Папірус, 2013. 383 с.
6. Степаненко-Липовик Б.В. Зелений бізнес: сутність, фінансові аспекти, напрями розвитку в Україні. Монографія. Аграр Медіа Груп, Київ. 2013. 272 с.
7. Сталий розвиток країн світу. Світовий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. 2015. URL: <http://wdc.org.ua/uk/services/country-profiles-visualization>.
8. Статистичні дані щодо викидів забруднюючих речовин та діоксиду вуглецю в атмосферне повітря URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Стратегія «Зеленого» зростання ОЕСР. URL: www.oecd.org/greengrowth.
10. Green Economy Initiative. URL: www.unece.org/fileadmin/DAM/timber/meetings/07-unepe-eaton.pdf.
11. Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. New York: United Nations Environment Programme, 2011. 52 p.
12. Report of the Asia and the Pacific Regional Preparatory Meeting on «Promoting productive capacity, employment and decent work in Asia and the Pacific. Annual Ministerial Review of the Economic and Social Council URL: <http://www.un.org/en/ecosoc/newfunct/amr2012japan.shtml>.

References

1. Bohach L.V. The main provisions and directions of sustainable land use strategy implementation in agricultural business formations. Science herald of the national agricultural University of Ukraine. Series «Agricultural management, economics, business», 2014. Issue 200. Part 4. pp. 23-30. (in Ukrainian)
2. Musina L.A., Kvasha T.K. Report on a green transformation in Ukraine on the basis of indicators of the green growth. OECР. EaP GREEN, 2017. 59 p. (in Ukrainian)
3. Marchuk L. P. «Green» economy: controvercies and development perspectives. Ukrainian Black Sea region agrarian science, 2014. Vol. 1. pp. 34-41. (in Ukrainian)
4. Official website of the Ministry of ecology and natural resources of Ukraine. URL: <https://menr.gov.ua/content/ekologichni-pasporti-regioniv.html>. (in Ukrainian)
5. Potapenko V.H. Transformation of natural resources exploitation in Ukraine on the basis of «Green» Economy: monograph. Sumi. Papirus, 2013. 383 p. (in Ukrainian)
6. Stepanenko-Lypovyk B.V. Green Business: essence, financial aspects, directions for development in Ukraine. Monograph. Media Group, Kiev. 2013. 272 p. (in Ukrainian)
7. Sustainable development of world countries. World Data Center for geoinformatics and sustainable development. 2015. URL: <http://wdc.org.ua/uk/services/country-profiles-visualization>. (in Ukrainian)
8. Statistical data on atmosphere pollutants and carbon dioxide emissions URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian)
9. «Green» Development Strategy of OECD. URL: www.oecd.org/greengrowth.
10. Green Economy Initiative. URL: www.unece.org/fileadmin/DAM/timber/meetings/07-unepe-eaton.pdf.
11. Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication. New York: United Nations Environment Programme, 2011. 52 p.
12. Report of the Asia and the Pacific Regional Preparatory Meeting on «Promoting productive capacity, employment and decent work in Asia and the Pacific. Annual Ministerial Review of the Economic and Social Council URL: <http://www.un.org/en/ecosoc/newfunct/amr2012japan.shtml>.